

AGATA ZACHARIASZ*

HISTORIA I PROJEKT REWALORYZACJI PARKU LUDOWEGO, DAWNEGO PARKU THIELE- -WINCKLERÓW, W BYTOMIU-MIECHOWICACH

THE HISTORY AND REVALORISATION PROJECT OF PARK LUDOWY (PEOPLE'S PARK), FORMER THIELE- -WINCKLER PARK IN BYTOM-MIECHOWICE

Streszczenie

W artykule zaprezentowano Park Ludowy w Bytomiu-Miechowicach. Stanowi on część, należącego do rodziny Thiele-Wincklerów, założenia pałacowo-parkowego, które okres świetności przeżywało w 2 połowie XIX w. Projekt zespołu i szczegółowe rozwiązania parterów dywanowych zaprezentowano w publikacji *Vilmorin's illustrierte Blumengärtnerei* (1879). Obiekt w 1938 r. zmienił funkcję, stał się parkiem publicznym. Dziś jest opuszczony i zaniedbany. Projekt rewitalizacji obejmuje zachowany (14 ha) fragment parku z ruinami pałacu. Pracę przygotowano w oparciu o analizy: historyczną i kompozycyjną, inwentaryzację roślin, stratyografię drzew: gatunkową i wiekową, z uwzględnieniem wytycznych konserwatorskich. Projekt przywraca charakter i świetność zabytkowemu parkowi, uwzględnia też współczesne realia.

Słowa kluczowe: sztuka ogrodowa, ogród rezydencjonalny, park publiczny, Bytom-Miechowice (Mechtal)

Abstract

The article presents Park Ludowy (People's Park) in Bytom-Miechowice. It belongs to the palace park compound, owned by the Thiele-Winckler family, which was at the height of its magnificence in the second part of the 19th Century. The design of the complex and the detailed plans for the raised carpet beds were presented in the publication *Vilmorin's illustrierte Blumengärtnerei* (1879). The object had undergone a change of function in 1938, becoming a public park. Today it is deserted and neglected.

The revalorization project covers the remaining 14 hectare section of the park, with the palace ruins. The works have been planned on the basis of historical and compositional analysis, plant inventories: species and age stratigraphy of trees, and also observing conservation guidelines. The project aims to restore the character and splendor to this historic park, with consideration given to the modern realities.

Keywords: garden art, residential garden, public park, Bytom-Miechowice (Miechowitz)

* Dr hab. arch. Agata Zachariasz, prof. PK, Instytut Architektury Krajobrazu, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

1. WSTĘP

Obecne województwo śląskie to obszar, gdzie do rejestru zabytków wpisano ok. 110 zabytkowych obiektów pałacowych¹. Wśród nich są bytomskie Miechowice, należące do grupy założeń, w których pałac zachował się w postaci ruiny². Bytom wyróżnia się wśród miast górnośląskich znaczącym udziałem terenów zieleni, które zajmują blisko połowę jego obszaru. Pośród nich jest 6 parków, z których trzy, o znaczącej wartości historycznej – Ludowy, Miejski i Fazaniec, wpisane są do rejestru zabytków. Większość parków nie spełnia funkcji rekreacyjnej, są nie najlepiej zagospodarowane i częściowo zdewastowane³. W północno-zachodniej części Bytomia, w sąsiedztwie parku miechowskiego, znajduje się Las Bytomski (ok. 1436 ha) – kompleks leśny obejmujący ponad 20% powierzchni miasta.

W Miechowicach powstało w XIX w. założenie rezydencjonalne (z neogotyckim zamkiem – pałacem, oficynami, parkiem ozdobnym, częścią gospodarczą, ogrodami użytkowymi i aleją dojazdową), które w okresie świetności zajmowało powierzchnię ok. 29 ha. Park w 1938 r. stał się miejscem publicznym i dostosowano go do tej funkcji. Do największych zmian doszło jednak po wojnie. Do dziś zachował się obejmujący ok. 14 ha fragment parku z ruinami pałacu. Rozplanowany jest on na prostokącie⁴ i otoczony ulicami: Racjonalizatorów (pd.), Jana Dzierżonia (pn.) i ks. Jana Frenzla (wsch.), a od zachodu przylegają doń ogródki działkowe, oddzielone drogą gruntową. Bytomski Park Ludowy, mimo nieodwracalnych przekształceń, stanowi ważny element krajobrazu kulturowego i układu dawnej wsi wchłoniętej przez miasto, podlegającej procesom urbanizacji. Jest istotny w skali dzielnicy z uwagi na historyczny charakter (zarówno wartości materialne, jak i niematerialne). Jest też obiektem o znaczeniu ogólnomiejskim i ponadlokalnym. W skali miasta jest unikatowy z uwagi na zachowane fragmenty zespołu rezydencjonalnego, a przede wszystkim wspaniały park z niezwykle cennymi okazami drzewostanu. Wymaga jednak rewaloryzacji, aby stać się ważnym elementem terenów zieleni miejskiej i znaczącym obiektem przestrzeni publicznych⁵.

Park Ludowy stanowi własność gminy, a jego zarządcą jest Miejski Zarząd Dróg i Mostów (MZDiM) w Bytomiu. Na terenie parku, na wydzielonych działkach, zlokalizowane są pozostałości pałacu i oficyny⁶. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków (nr A/1612/95)⁷ z uzasadnieniem: „Zespół pałacowo-parkowy Thiele-Wincklerów, założony na początku XIX w., obecnie pełniący funkcję parku miejskiego, tzw. Parku Ludowego, mimo przekształceń pierwotnego założenia w okresie powojennym,

¹ A. Gano-Kotula, *Pałace województwa śląskiego*, [w:] *Architektura rezydencjonalna*, Katowice 2003, s. 30.

² E. Chojecka, J. Gorzeliak, I. Kozina, B. Szczypka-Gwiazda, *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, red. nauk. E. Chojecka, Katowice 2009. Tam I. Kozina, *Pałace i rezydencje*, s. 211-226.

³ *Lokalny program rewitalizacji miasta Bytomia na lata 2007-2020*, Bytom 2007, s. 17.

⁴ Usytuowany na linii północ-południe z lekkim odchyleniem w lewo o ok. 15 stopni.

⁵ *Szczegółowa koncepcja rewaloryzacji Parku Ludowego w Bytomiu wraz z koncepcją przebudowy zieleni*, autorzy: A. Zachariasz, D. Moskal, R. Kędziński, wyk. na zlecenie Gminy Bytom, Miejskiego Zarządu Dróg i Mostów w Bytomiu, 2010, Archiwum MZDiM w Bytomiu.

⁶ Również własność Gminy Miejskiej Bytom, ale teren ten nie jest zarządzany przez MZDiM.

⁷ Pierwszy wpis 32/48 z 30.04.1948; kolejna decyzja z 30.06.1995 zawiera załącznik graficzny z zakresem wpisu i opis: „Dawne założenie pałacowo-parkowe Thiele-Wincklerów..., którego integralnymi elementami są: układ kompozycyjny, zespół dendroflory, ruina oficyny pałacowej, pozostałości pałacu”. Decyzją Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach nr 478/2010 z 17.05.2010 zmieniono zakres wpisu do rejestru, co wynika z planowanej przebudowy ul. ks. J. Frenzla. Wydzielono działkę niestanowiącą istotnego elementu kompozycji, z „chaotycznym drzewostanem z licznymi samosiewami”.

utrzymał charakter kompozycji w typie krajobrazowym, z niezwykle cennymi egzemplarzami starodrzewu. Układ wzbogaca oficyna pałacowa". W parku rośnie platan klonolistny, uznany w 1973 r. za pomnik przyrody.

Stan badań zespołu pałacowo-parkowego w Miechowicach przedstawia się dosyć skromnie, ponieważ nigdy nie prowadzono jego kompleksowych badań. Z historycznych publikacji miejscowość odnotowano m.in. w *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego* (1885)⁸, a pałac w większości wydawnictw dotyczących rezydencji Górnego Śląska. Opisany został w katalogu *Zabytki sztuki* (2006)⁹ i wspomniany w pracy *Architektura rezydencjonalna* (2008)¹⁰. Przede wszystkim jednak obiekt opisywany w swych publikacjach Irma Kozina, m.in. *Pałace i zamki na pruskim Górnym Śląsku* (2001)¹¹, gdzie zamieszcza wizerunek rezydencji z dzieła Alexandra Dunckera (1857-1884)¹². Historię rodziny Thiele-Wincklerów opisał Arkadiusz Kuzio-Podrucki (2006)¹³. Dzielnicę Miechowice, w tym również założenie Thiele-Wincklerów, opisują liczne lokalne publikacje¹⁴.

Dysponujemy niewielką ilością materiałów dotyczących powojennej historii zamku, nie wykonywano badań i pomiarów, skromne wzmianki poruszają zarówno temat funkcjonowania obiektu w okresie powojennym, jak i jego zniszczenia. Temat nie jest łatwy, zwłaszcza w sytuacji, gdy zacierano ślady niemieckiej przeszłości i ciągłości historycznej miejsca.

Parku nie odnotowuje literatura specjalistyczna. Brak jest danych o obiekcie w *Rejestrze ogrodów polskich*¹⁵ oraz podręcznikach Gerarda Ciołka i Janusza Bogdanowskiego¹⁶, podobnie jak o większości obiektów z tego terenu. W latach 1980-1981 wykonano *Ewidencję Parku Ludowego*. Nie daje ona pełnego przeglądu materiałów historycznych, ale rejestruje ówczesny stan zachowania i zainwestowania zespołu¹⁷. Zamieszczono w niej ogólną charakterystykę obiektu, w której wykorzystano

⁸ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, (red.) F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, T. VI, Warszawa 1885, s. 325-326. „Obszar dworski należy do właściciela Niemca, ma 3761 mr., w tem 2263 mr. lasu, 1301 mr. roli, 167 mr łąk i 90 mr. ogrod. Siedzibą właściciela jest piękny zamek gotycki. (...) Jest tu także kaplica św. Barbary, wzniesiona w 1856 r. na górze, na obszarze dworskim”.

⁹ W Bytomiu Miechowicach/Miechowitrz (1936 Mechtal) podano krótką charakterystykę zespołu. *Zabytki sztuki w Polsce – Śląsk*, Warszawa 2006, s. 183.

¹⁰ A. Gano-Kotula, *op. cit.*, s. 33.

¹¹ I. Kozina, *Układy przestrzenne rezydencji neogotyckich na Górnym Śląsku w drugiej połowie XIX w.*, [w:] *Sztuka Górnego Śląska na przecięciu dróg europejskich i regionalnych*, red. nauk. E. Chojecka, Katowice 1999, s. 109-110; I. Kozina, *Pałace i zamki na pruskim Górnym Śląsku w latach 1850-1914*, Katowice 2001, s. 43-46; I. Kozina, *Pałace i rezydencje*, *op. cit.*, s. 211-226; I. Kozina, *Sposoby ekspozycji zabytkowej architektury w przestrzeni krajobrazowej Górnego Śląska*, [w:] *Formy ekspozycji krajobrazu kulturowego województwa śląskiego*, Katowice 2000, s. 13-31.

¹² A. Duncker, *Die ländlichen Wohnsitze. Schlösser und Residenzen der Ritterschaftlichen Grundbesitzer in der Preußischen Monarchie...*, Berlin 1857-1884, Bd 10, il. 591.

¹³ A. Kuzio-Podrucki, *Thiele-Wincklerowie. Aristokracja węgla i stali*, Bytom 2006.

¹⁴ *Dzielnice Bytomia na starych fotografiach, pocztówkach i planach*, (red.) J. Drabina, Bytom 1998; J. Drabina, C. Czerwiński, P. Nadolski, *Bytom na starych planach i pocztówkach*, Bytom 1995; J. Drabina, *Stary Bytom w dawnej fotografii*, Bytom 2004; L. Kłos, E. Wieczorek, *Bytom i Wyżyna Miechowicka. Przyroda i zabytki*, Bytom 2002; J. Drabina, *Historia Bytomia 1254-2000*, Bytom 2000.

¹⁵ *Rejestr ogrodów polskich*, z. 1-7, wydawane w l. 1964-1969 pod kierunkiem W. Plapisa.

¹⁶ G. Ciołek, *Ogrody polskie*, red i uzup. J. Bogdanowski, Warszawa 1978; J. Bogdanowski, *Polskie ogrody ozdobne: historia i problemy rewaloryzacji*, Warszawa 2000. Odnotowany w: *Parki i ogrody zabytkowe w Polsce. Stan 1991*, *Ogrody 1*, Warszawa 1992, s. 103.

¹⁷ *Ewidencja – Park Ludowy w Bytomiu, Katalog parków woj. katowickiego*, autorzy: E. Krawczyk, B. Witkowska, J. Witkowski, Katowice 1980-1981, sygn. WUOZ 1269.

aktualne pomiary sytuacyjno-wysokościowe, inwentaryzacje zieleni z lat 1967 i 1973, a także projekt techniczno-roboczy zagospodarowania parku z 1973 r. W 2007 r. opracowano ocenę i wskazano kierunki rozwoju zabytkowych parków miejskich Bytomia, a rok później wykonano ponownie inwentaryzację zieleni¹⁸.

Najcenniejszą z punktu widzenia kształtowania założenia parkowego jest przygotowana przez Małgorzatę Derus *Dokumentacja historyczno-archiwalna dotycząca znajdujących się na terenie Bytomia zabytkowych parków* (2010)¹⁹. Autorka prezentuje duży wybór historycznych planów, dokumentów i publikacji, ukazujących historię i przekształcenia parku miechowickiego. Niezwykle ważna jest przedstawiona tam publikacja *Vilmorin's illustrierte Blumengärtnerrei* (1879)²⁰, gdyż wśród zamieszczonych w niej przykładów znalazł się plan założenia miechowickiego, rysunek otoczenia pałacu (1871) i projekty rabat.

W polityce miejskiej Park Ludowy przeznaczono do rewitalizacji kulturowej i środowiskowej (2007)²¹. W 2011 r. uchwalono miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla Starych Miechowic²². Park desygnowano jako 1ZP (teren zieleni urzędzonoj), gdzie dopuszczalna jest lokalizacja obiektów małej architektury, ścieżek pieszych i rowerowych, sieci, obiektów i urządzeń infrastruktury technicznej, stanowiących niezbędne techniczne wyposażenie terenu. Zakazuje się ogrodzeń z blachy i prefabrykowanych elementów betonowych.

2. HISTORIA OBIEKTU

Wieś Miechowice koło Bytomia ma średniowieczny rodowód. Pierwsza wzmianka o niej pochodzi z 1336 r. Początkowo była własnością księżęcą, później przeszła w ręce prywatne. W jej południowym krańcu usytuowany był kościół św. Krzyża i dwór właściciela. W 1812 r. właścicielem Miechowic zostaje Ignacy Domes, kupiec z Czeladzi, z pochodzenia Morawianin. Drewniany dwór usytuowany był poniżej nowego, u zbiegu obecnych ulic Przelotowej i Chroboka. W 1817 r. Domes buduje murowany pałac w stylu klasycystycznym jako dwukondygnacyjny budynek z poddaszem. Pałac później został włączony w nowy obiekt jako jego środkowa część²³. Zapewne w tym czasie lub za następcy Domesa – Franza Aresina, czy też za kolejnego właściciela – Franza Wincklera (ożenionego z wdową po Aresinie)²⁴, powstał ogród ozdobny,

¹⁸ Ocena aktualnego stanu zieleni i infrastruktury wraz z określeniem kierunków i metod przebudowy zabytkowych parków miejskich na terenie Bytomia, autorzy: P. Cempulik, W. Żyła, K. Holeksa, Wrocław–Bytom 2007; *Inwentaryzacja zieleni*, Wrocław 2008.

¹⁹ M. Derus, *Dokumentacja historyczno-archiwalna dotycząca znajdujących się na terenie Bytomia zabytkowych parków „Fazaniec” w Szombierkach i Parku Ludowego w Miechowicach*, Bytom 2010.

²⁰ *Vilmorin's illustrierte Blumengärtnerrei: Mit 1416 in den Text gedruckten Holzschnitten*, Berlin 1879, dzieło tłumaczone z języka francuskiego przez Theodora Rümplera.

²¹ *Lokalny program rewitalizacji miasta Bytomia na lata 2007-2020*, Bytom 2007, zał. do uchwały nr XX/262.07 RM w Bytomiu z 18.12.2007, s. 13.

²² Uchwała nr VIII/87/11 RM w Bytomiu z 23.02.2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu „Starych Miechowic”; autorzy: E. Wacowska, M. Hawro Krajka, M. Pietraszek.

²³ *Dzielnice Bytomia ...*, op. cit., s. 118; <http://www.gornoslaskie-dziedzictwo.com/index.php?action=zamki&id=4>; M. Derus, *Dokumentacja... op. cit., passim*.

²⁴ Pośmierci Aresina Mariaw 1832r. ponownie wyszła za mąż, za zarządcę swych dóbr Franza Wincklera (1803-1851) z Tarnowa koło Ząbkowic Śląskich. W 1840r. Winckler – górnik i sztygar, później przemysłowiec, właściciel kopalni i hut, posiadacz ziemski, współzałożyciel Katowic – otrzymał tytuł szlachecki za zasługi dla rozwoju regionu. Po jego śmierci dobra odziedziczyła córka z pierwszego małżeństwa Marii – Waleska von Winckler (1829-

prawdopodobnie ukształtowany w modnym wówczas stylu krajobrazowym. W 1844 r. trąba powietrzna zerwała dach pałacu miechowickiego. Po tym wydarzeniu zapadła decyzja o budowie nowej siedziby²⁵.

Rezydencja powstawała w kilku etapach²⁶. Prace rozpoczęto po 1850 r. Właściciel Miechowic – Hubert von Tiele²⁷, zięć Franza Wincklera (od 1854 r.), był głównym inicjatorem prac modernizacyjnych. Hubert von Tiele-Winckler był też autorem koncepcji przekształcenia okolicznych lasów w krajobrazowy park leśny (Waldpark). W 1854 r. powierzył on wybitnemu architektowi berlińskiemu Richardowi Lucae przygotowanie projektów przebudowy pałacu²⁸. Wersja, którą zrealizowano, powstała przy dużej ingerencji budowniczych Heinricha Mortiza Augusta Nottebohma i współpracującego z nim Koeppena²⁹. Twórcy pałacu należeli do kręgu uczniów berlińskiej Akademii Budowlanej. W latach 1855-1859 stopniowo odchodzono od formy proponowanej przez Lucae. Dobudowano do istniejącego pałacu dwa skrzydła boczne po stronie wschodniej i zachodniej, nadając budowli kostium neogotycki w stylu XVI-wiecznego angielskiego gotyku Tudorów. Powstał monumentalny obiekt o charakterze malowniczego zamku. Pierwotny pałac, pozostawiony prawie bez zmian, wyraźnie odróżniał się w bryle obiektu od nowszych neogotyckich fragmentów. W sylwecie zamku ważne były wieloboczne i okrągłe wieże. Wyróżniała się Wieża Prochowa (Pulverturm), inspirowana obronnymi wieżami zamków średniowiecznych. Zachodni kraniec zamku zamykała okrągła Wieża Wodna (Wasserturm), jedyna zachowana do dziś³⁰. Dominantę wschodniego skrzydła stanowiła 110-metrowa ośmioboczna Wieża Jaskółcza (Schwalbenturm)³¹. Wszystkie elementy rozczłonkowanej bryły zamku ujednolicono krenelażem³². Budowa całego założenia nie została zrealizowana w planowanym zakresie, co było spowodowane kłopotami finansowymi Thiele-Wincklerów, wynikającymi ze znacznego spadku cen cynku na rynkach europejskich. Nie przekształcono m.in. starego pałacu, mającego stylistycznie łączyć nowe skrzydła³³. Około 1854 r. z inicjatywy hrabiego Thiele-Wincklera przystąpiono do powiększania ogrodu. Dotychczasowy w 1855 r. liczył zaledwie 7 mórg (ok. 1,8 ha). W 1854 r. zatrudniono w Miechowicach znanego ogrodnika Gustawa Stolla, który rozpoczął kształtowanie parku w stylu angielskim na obszarze 115 mórg (29,4 ha)³⁴. Stoll pracował tam przez 10 lat³⁵. W nowym parku posadzono wiele egzotycznych drzew. Przed rozpoczęciem nasadzeń wykonano liczne prace związane z kształtowaniem terenu i wyty-

-1880), która poślubiła w 1854 r. Huberta von Tiele (1823-1893), pochodzącego ze szlachty wschodniopruskiej. Po zawarciu małżeństwa rodzina zaczęła używać nazwiska von Tiele-Winckler. Za czasów Huberta von Tiele-Wincklera, właściciela ponad 30 górnośląskich posiadłości ziemskich i przemysłowca, założenie miechowiec przeżywa największy rozkwit.

²⁵ A. Kuzio-Podrucki, *Tiele-Wincklerowie...*, op. cit., s. 24.

²⁶ M. Derus, *Dokumentacja...*, op. cit., passim; I. Kozina, *Pałace i zamki...*, op. cit., s. 43-46.

²⁷ W różnych źródłach pisownia nazwiska podawana jest odmienne Tiele i Thiele.

²⁸ Richarda Lucae do Miechowic sprowadził wuj, również architekt, August Soller.

²⁹ I. Kozina, *Pałace i zamki...*, op. cit., s. 43-46.

³⁰ Były w niej urządzenia wodociągowe, a wodę doprowadzono z miechowieckiej kopalni galmanu „Maria”.

³¹ Nazwana tak od umieszczonej nad wejściem płaskorzeźby przedstawiającej gniazdo jaskółtek.

³² <http://www.gornoslaskie-dziedzictwo.com/index.php?action=zamki&id=4>.

³³ W 1853 r. rozpoczęto budowę nowego kościoła parafialnego, usytuowanego na wschód od parku.

³⁴ 1 morga reńska wynosi 180 prętów kwadratowych, co stanowi 2553,21 m².

³⁵ Nekrolog Gustawa Stolla w: *Die Gartenwelt* (1897), II 1897-98; Berlin: G. Schmidt 1898, s. 46; <http://trzosopolski.wordpress.com/2010/01/28/park-stolla-i-zabytkowa-pomologia-w-poszkowie>.

czaniem ciągów komunikacyjnych³⁶. Ważnym problemem, w części wschodniej przylegającej do szosy, były stosunki wodne związane ze znajdującymi się tam stawami (płynął tam potok Miechowski). Wielokrotnie prowadzono różnorodne prace polegające na osuszaniu, odszlamianiu itp. Park był ogrodzony i niedostępny publiczności³⁷.

Leonard Kłos i Edward Wieczorek podają, że wielkie zasługi dla rozwoju parku miał Gustaw Meyer, dyrektor ogrodów berlińskich, autor *Podręcznika sztuki ogrodowej*³⁸. Małgorzata Derus sugeruje, że projektant ogrodu wykorzystał podręcznik Meyera. Po odejściu Stolla w latach 60. XIX w. do szkoły leśnej w Prószkowie parkiem miechowskim zajmował się inspektor ogrodniczy B. Becker, który ukończył jego dzieło. Becker przywiązywał wielką wagę do wprowadzania do parku nowych gatunków³⁹. Jego działalność uczyniła park miejscem znanym w środowisku ogrodników i naukowców. Powstał wtedy również ogród zimowy i liczne szklarnie. W sprawozdaniu ze swojej działalności ogrodniczej z 1869 r. Becker opisuje, że do nasadzeń w Miechowicach użyto 360 gatunków i odmian roślin, w tym: 7 gatunków klonów, 64 gatunków głógów, 8 gatunków jesionów, 9 gatunków sosen, 8 gatunków topoli, 9 gatunków śliw, 16 gatunków dębów, 6 gatunków robinii, 7 gatunków wierzb, 12 gatunków tawułów, 37 gatunków wierzbow⁴⁰. Jednocześnie z pracami realizowanymi w parku pałacowym podjęto działania zmierzające do przekształcenia części lasu miechowskiego w park leśny. W sąsiedztwie pałacu z okazji narodzin potomstwa Waleski i Huberta von Tiele-Wincklerów (mieli 9 dzieci) sadzono kręgi dębów. Każdy z dębów miał podobno tabliczkę z imieniem dziecka⁴¹. W parku usytuowana była fontanna, której elementem była rzeźba chłopca z łabędziem, autorstwa znanego górnośląskiego rzeźbiarza Teodora Kalidego, szwagra Franza Wincklera. Dzieło zaginęło po 1945 r.⁴².

Ilustracja z dzieła Alexandra Dunckera (wydawane 1857-1884)⁴³ pokazuje od strony południowo-wschodniej neogotycki malowniczy pałac o rozbudowanej bryle, z jaskółczą wieżą⁴⁴, w otoczeniu parku krajobrazowego (il. 1a). Na pierwszym planie

³⁶ M.in. wykupiono należące do tutejszych chłopów 8 działek z zabudowaniami, które wyburzono.

³⁷ M. Derus, *Dokumentacja...*, op. cit.

³⁸ L. Kłos, E. Wieczorek, *Bytom i Wyżyna...*, op. cit., s. 50-51; M. Derus, *Dokumentacja...*, op. cit.; G. Meyer, *Lehrbuch der schönen Gartenkunst*, Berlin 1860, wyd. II 1873, tam rozdział o historii ogrodów.

³⁹ B. Becker, *Mittheilungen iiber die in den obersheutenant von Tiele-Winckler'schen giirten zu Miechovvitz kultivirten coniferen*, Miechowitz, 1877; *Vilmorin's*, op. cit.

⁴⁰ *Neubert's Garten-Magazin*, t. 19, Stuttgart 1866, s. 288, 352; *Vilmorin's*, op. cit.

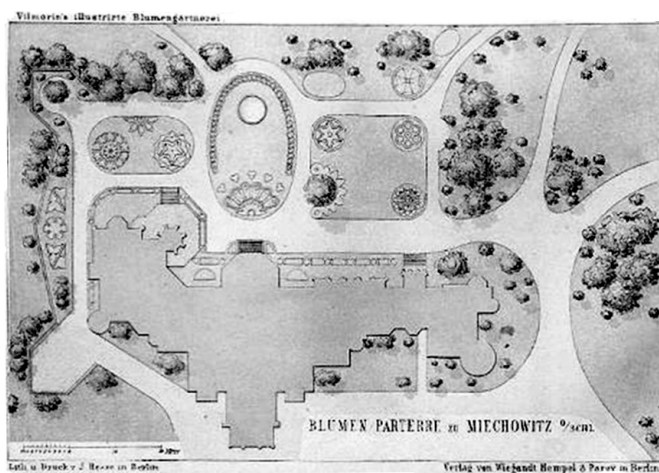
⁴¹ M. Derus, *Dokumentacja...*, op. cit.; L. Kłos, E. Wieczorek, *Miechowice, rowerem przez dzieje*, Bytom 2005, s. 50-56; L. Kłos, E. Wieczorek, *Ciekawe drzewa Lasu Bytomskiego. Ścieżka dydaktyczna w Miechowicach*, Bytom b.r.w., s. 4-6; L. Kłos, E. Wieczorek, *Bytom i Wyżyna...*, op. cit., s. 50-51.

⁴² Rzeźba znajduje się również w Chorzwie na placu Matejki; *Ślady chłopca, tropy łabędzia*, „Chorzowianin” nr 27 (300), 5.07.2006, s. 10.

⁴³ A. Duncker, *Die ländlichen Wohnsitze. Schlösser...*, op. cit., Pałac w Miechowicach. Bd 10, il. 591.

⁴⁴ Jak pisze Irma Kozina, „twórcy doskonale opanowali język architektury angielskiego neogotyku, stwarzając obiekt przynależny do nurtu będącego atektoniczną odmianą tego rodzaju architektury. W nurcie tym bryła komponowana była za pomocą zróżnicowanych pod względem kształtu i artykulacji elementów usytuowanych ośrodkowo w stosunku do dominanty wysokościowej zwięzającej się ku górze (...). Wielość form stereometrycznych: od wielobocznych po okrągłe, a także kształtów otworów okiennych: od perpendykularnych przez ostrołukowe do okrągłolukowych, składała się na ujednoczoną od góry krenelażem całość (...). Tym samym budowla spełniała postulowany przez niektórych architektów wymóg komponowania analogicznego do natury, polegający na tworzeniu zróżnicowanych, rozciągniętych horyzontalnie brył organicznie wpisujących się w park krajobrazowy. Taki sposób komponowania formy właściwy był między innymi projektom angielskich architektów specjalizujących się w sztuce zakładania

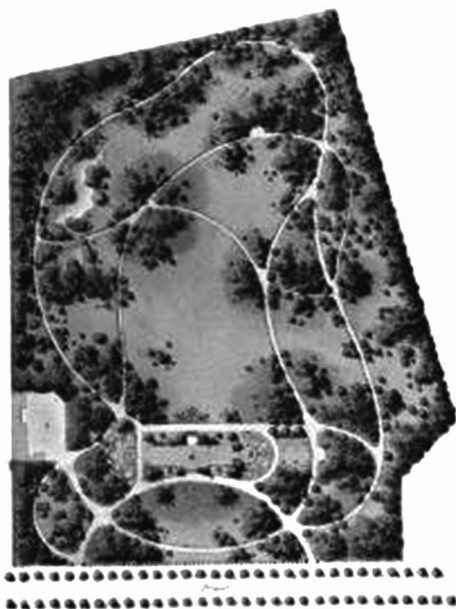
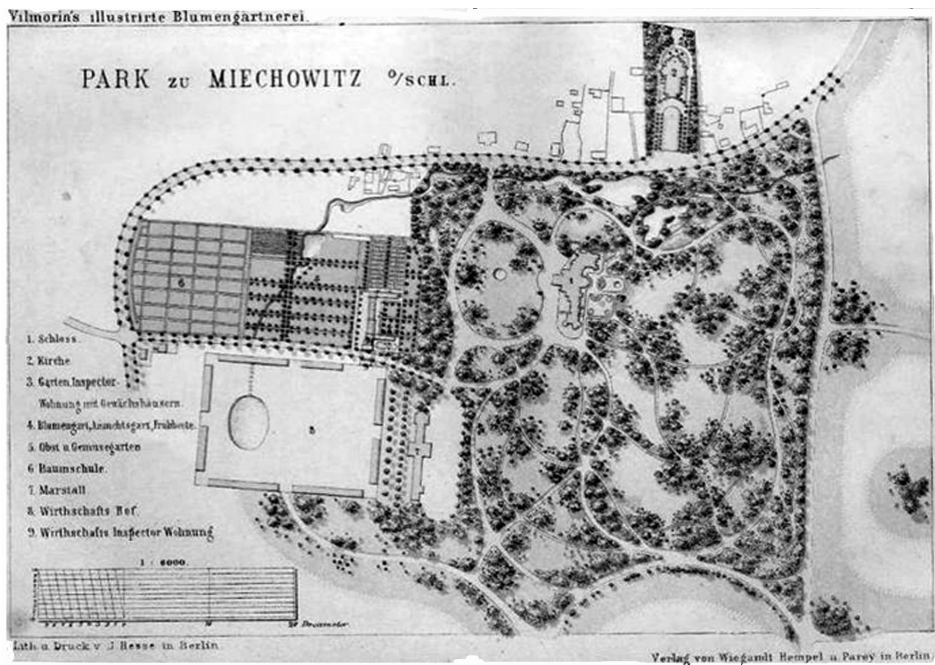
widać ogrodzenie na wysokiej podmurówce z prostymi metalowymi przęsłami. W środkowej części między roślinnością widoczny jest mostek⁴⁵. Z prawej strony pomiędzy drzewami usytuowany jest niewielki budynek. W kompozycji parku dominują drzewa, wśród których wyróżniają się topole włoskie przy pałacu, posadzone kulistymi gatunkami; na elewacji widoczne są pnącza. W parku nie widać żadnych rabat.

- II. 1. a) Pałac (zamek) w Miechowicach, A. Duncker, *Die ländlichen Wohnsitze. Schlösser und Residenzen...*, Berlin 1857-1884, Bd. 10, il. 591; b) Miechowice – otoczenie pałacu, partery kwiatowe, *Vilmorin's illustrierte Blumengärtnerei...*, Berlin 1879
- III. 1. a) Palace (castle) in Miechowice; b) Miechowice surrounding of the palace, carpet beddings (flower parterres)

parków krajobrazowych, Roberta Lugara i Humphry Reptona". Za: I. Kozina, *Sposoby ekspozycji zabytkowej architektury...*, op. cit., s. 15-16.

⁴⁵ We wschodniej części parku, wzdłuż dzisiejszej ul. ks. J. Frenzla, znajdowały się połączone strumieniami stawy.

- II. 2. a) Park w Miechowicach, *Vilmorin's illustrierte Blumengärtnerei...*, Berlin 1879; b) Plan ogrodu z podręcznika Gustawa Meyera, *Lehrbuch der schönen Gartenkunst*, Berlin 1873
- III. 2. a) Park in Miechowice; b) Plan of the garden from Gustaw Meyer, *Lehrbuch der schönen Gartenkunst*, Berlin 1873

W 1879 r. zamieszczono plan założenia miechowskiego w wydanej w Berlinie książce *Vilmorin's illustrierte Blumengärtnerei: Mit 1416 in den Text gedruckten Holzschnitten*, dzieło tłumaczonym na język niemiecki z francuskiego przez Theodora Rümplera⁴⁶. Jedna rycina przedstawiała cały zespół (il. 2), druga najbliższe otoczenie pałacu z urządzeniem i obsadzeniami (il. 1b). Opublikowano tam też schematy rabat i wstęp dywanowych wraz ze spisem zastosowanych gatunków. Na planszy prezentującej założenie pokazano duży, harmonijnie rozplanowany zespół, w skład którego według legendy wchodzi: 1. zamek; 2. kościół; 3. dom inspektora ogrodowego i szklarnie; 4. ogród kwiatowy; 5. sad i ogród warzywny; 6. szkółka drzewek; 7. ujeżdżalnia; 8. folwark; 9. zabudowania mieszkalne folwarku.

W części centralnej zespołu usytuowany jest pałac o rozczłonkowanej bryle. Od północy przed rezydencją znajduje się reprezentacyjny podjazd z owalnym trawnikiem, powyżej zabudowania gospodarcze i ogrody użytkowe. Od południa rozplanowano park ozdobny. Od wschodu założenie powiązane jest kompozycyjnie z kościołem, pełniącym również funkcję mauzoleum rodzinnego. Aleja prowadząca od Szombierka stanowi wschodnią granicę. Oddziela założenie od kościoła i, zakręcając pod kątem 90 stopni, staje się również fragmentem granicy północnej, a rozdzielając się na dwie aleje, dzieli północną część założenia. Po jej zachodniej stronie znalazły się: ujeżdżalnia i folwark, a od wschodu: dom inspektora ogrodowego i szklarnie, ogród kwiatowy oraz sad, ogród warzywny i szkółka drzewek. Zamek o rozczłonkowanej bryle otaczał wielki park krajobrazowy o pięknie poprowadzonej komunikacji. Rozległe polany były malowniczo ramowane grupami drzew. Od wschodu powstały dwa zasilane strumieniem stawy; na każdym z nich znajdowała się wyspa. Ścieżki parkowe naprzeciw kościoła przecinały strumień; znajdowały się tam zapewne mostki.

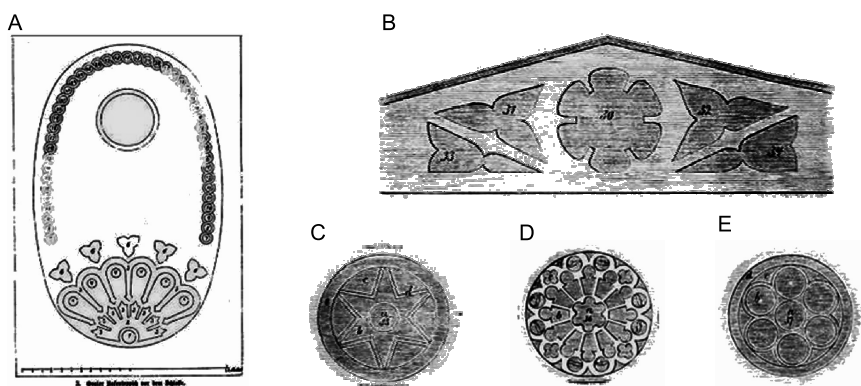
W *Vilmorin's...* (1879) pokazano otoczenie pałacu i szczegółowe obsadzenia bogatych modnych parterów dywanowych⁴⁷ (jak podpisano kwiatowych – *Blumenparterre*). Pałac od wschodu był inkastelowany, otoczony obwodem, prawdopodobnie murów, przypominającym bastiony i mur kurtynowy. Bastion północny miał zapewne żwirową nawierzchnię, w centrum południowego posadzono drzewo. Wieżę Jaskółczą okalał taras. Na osi kolejnego z ryzalitów, z którego prowadzą schody, zaprojektowano owalną, przypominającą medalion, rabatę z wachlarzowym układem obsadzeń i zapewne fontannę, okoloną wstęga rabat. Wzdłuż trawników wokół pałacu zaproponowano wstęgę. Ponad 15 różnych rabat dywanowych (rozety, półkola, ćwierćkola, trójliście, wstęgi) rozmieszczono na trawnikach. Do obsadzeń wykorzystano charakterystyczne dla epoki rośliny. Zwracano uwagę na zestawienia kolorystyczne, podano gatunki do sadzenia w różnych sezonach. Wielu z nich dzisiaj już nie stosuje. Wówczas były jednak modne i popularne.

Główny element kompozycyjny ma kształt owalny (il. 3A), a w 1871 r. użyto do nasadzeń następujących roślin: lepnota (*Cuphea platycentra*); róże herbaciane ('*Gloire de Dijon*'); werbena (*Verbena, biała*); pelargonie („*Brillant*”); róże Burbon ('*Souvenir de la maison*'); heliotropy (*Heliotropium L.*). W obsadzeniach wzorów wy-

⁴⁶ Publikacje zastrzeżonej francuskiej firmy Vilmorin-Andrieux & Cie, powstałej w XVIII w., przyczyniły się w ogromnym stopniu do poszerzenia wiedzy na temat botaniki i agronomii. Ukazywały się różne katalogi roślin, m.in. takie jak wyżej wymienione wraz z wzornikami rabat kwiatowych i subtropikalnych.

⁴⁷ Parter dywanowy lub kobiercowy, kobierzec ogrodowy to dosłowne tłumaczenie; w języku angielskim stosowano określenie *carpet bedding*, w niemieckim *Teppichgärtenrei*, a we Francji i Belgii *mosaiculture*. A. Zachariasz, *Oranżerie, szklarnie i XIX-wieczne szaleństwo mody ogrodowej*, „Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie” z. 80, Kraków 2001, s. 29-37.

korzystano: kocanki włochate (*Gnaphalium lanatum*), alternanterę 'Versicolor' (*Alternanthera versicolor*), wrotycz marunę – złocień maruna (*Matricaria parthenium* var. *aurea*), irezynę (*Iresine acuminata*); *Koniga variegata*; lepnotę (*Cuphea platycentra*); *Phalacraea Wendlandi*; miętę (*Mentha crispa foliis variegatis* lub *M. rotundifolia foliis variegatis*); postonkę (*Helianthemum atrosanguineum*); starca błąszczącego (*Micania senecioides*); portulakę wielkokwiatową (*Portulaca grandiflora*); trzmielinę (*Evonymus radicans foliis variegatis*); pokrzywkę (*Coleus Verschaffelti*); barwinek (*Vinca minor foliis variegatis*); pelargonie (*Pelargonium zonale flore plen.*); szatwię (*Salvia splendens nana*); *Achyranthes Verschaffelti*; fuksję – ątankę (*Fuchsia, diverse*); wiciokrzew (*Lonicera brachypoda aureo-resiculata*); heliotrop (*Heliotropium L.*); wąsatkę (*Pentastemum hybridum*). Zamiennie stosowano też: bratki (mieszane); stokrotki trwałe (*Bellis perennis, petne białe*); lepnicę (*Silene pendula, czerwone*); niezapominajki (*Myosotis alpestris, niebieskie*). Do innego obsadzenia owalu użyto: lepnicę (czerwonej i białej) i niezapominajek (białych i niebieskich)⁴⁸.

Il. 3. Park w Miechowicach – wybrane projekty szczegółowych obsadzeń rabat – A, B, C, D, E; *Vilmorin's illustrierte Blumengärtnerei*, 1879

III. 3. Park in Miechowice – selected patterns of carpet beddings – A, B, C, D, E

Poszczególne partery białe były rozplanowane w następujący sposób (il. 3B): sześciopłatkowy kwiat z fuksjami pośrodku i błękitnymi lobeliami (na wiosnę sadzono tam wczesne tulipany odmianę „*Duc van Thol*”). Trójliście po obu stronach kwiatu obsadzono białymi pelargoniami „*Boule de neige*” i alternanterą; a dalsze również pelargoniami „*Duc de Malakoff*” połączone z chabrem. Wiosną sadzono tam mieszane bratki i białe niezapominajki połączone z szafirkami. Obsadzenia rabat na rzucie koła (il. 3C) to: w środku barwne pelargonie *Mrs. Pollock*; obszar w kształcie gwiazdy *Achyranthes Verschaffelti aureo reticulata*; obszar poza gwiazdą *Achyranthes Verschaffelti*; kontur gwiazdy – lobelia (*Lobelia Erinus* var. *Stern von Ischl*); obwód koła – rogownica kutnerowata (*Cerastium Biebersteinii*). Wiosną zaś na tej rabacie sadzono niebieskie niezapominajki, czerwoną lepnicę, mieszane pierwiosnki (*Primula elatior*) i bratki (*Viola tricolor*) mieszane (*Pensees*), a obsadzenia wykonywano na tle białego piasku. W kolejnej rozecie (il. 3D), na tle z białego piasku, zastosowano m.in. niebieską werbenę w centrum, promienie z czerwonej odmiany *Defiance* oraz żółte lantany (*Lantana camara* var.) i grubosz.

⁴⁸ W określaniu polskich nazw roślin posłużono się *Wielką encyklopedią roślin*, Warszawa 2001, *passim*.

Na wiosnę część rabat obsadzano niebieskimi, czerwonymi, żółtymi, białymi hiacyntami i niebieskimi cebulicami (*Scilla sibirica*) lub białymi przebiśniegami (*Galanthus nivalis*), a także narcyzami i tulipanami, przemieszanyymi z krokusami. W części tych rabat później stosowano pelargonie, a spośród innych roślin m.in. szczawik i paciorecznik. Po obu stronach schodów głównych od południa zaprojektowano rabaty w formie wstęgi, gdzie sadzono biały zaśláz (*Abutilon*) i pokrzywkę, a przy schodach rabaty na rośliny z oranżerii.

Z początkiem XX w. zespół zaczyna ulegać przekształceniom. Po wyprowadzeniu się rodziny Thiele-Wincklerów do Mosznej pałac i park przejęła spółka Preussengrube AG, która w 1906 r. została właścicielem dóbr miechowskich i utrzymywała park w należyłym stanie. Od ok. 1907 r. prowadzono we wnętrzu pałacu intensywne prace adaptacyjne. Liczne fotografie z lat 30. XX w. pokazują jego otoczenie, bogato urządzone, z rabatami, krzewami i pnączami. Widoczna jest też fontanna z rzeźbą chłopca z łabędziem (il. 4a-b).

W 1937 r. przygotowano uzgodnienia dotyczące warunków przekazania parku gminie. 30 marca 1938 r. nastąpiło przejęcie na 25 lat (od 1.05.1938 do 31.03.1963). Gmina zobowiązała się do: uregulowania przepływającego przez park cieku wodnego, wydzielenia terenu ogrodzeniem i wybudowania altan dla publiczności. Z lat 1937-1938 zachowały się m.in. projekty kortu tenisowego i przebieralni przy korcie. 1 maja 1938 r. park otwarto dla publiczności jako Miechowski Park Ludowy (Mechtaler Volkspark). Teren w sąsiedztwie pałacu pozostał we władaniu Preussengrube AG, wydzielony parkanem i przeznaczony na ogród warzywny. Prace pielęgnacyjne prowadzono na bieżąco. W 1939 r. odszlamiano staw i fontannę, powstał też projekt budowy dwóch kortów i schronu dla ptaków. W 1943 r. zrealizowano nowy projekt alejek z wejściami, a układ ten przetrwał w zasadniczej formie do dzisiaj⁴⁹. Wprowadzono wejścia na narożnikach (pn.-wsch. i pd.-zach.), co podkreślało przekątniowy układ komunikacyjny. Z 1944 r. pochodzi propozycja ochrony starych drzew w parku⁵⁰. Gmina zapewniała bieżące utrzymanie obiektu. Powstało kilka drewnianych altanek, kort tenisowy z szatnią, przeniesiono w inne miejsce fontannę, pogłębiono i powiększono staw, skorygowano przebieg niektórych ścieżek. W środkowej części parku wybudowano drewnianą estradę⁵¹. W czasie wojny w parku powstał schron przeciwlotniczy dla ludności.

W styczniu 1945 r. pałac został spalony przez Armię Radziecką, a w lipcu tego samego roku zniszczył go kolejny pożar. Po II wojnie światowej park przeszedł na własność miasta. W parku zlokalizowano m.in. ogródek jordanowski, a zamek przejęła Kopalnia Miechowice (w latach 40. i 50. XX w. mieścił się w nim zarząd kopalni)⁵². 31 grudnia 1954 r. ruiny pałacu zostały wysadzone przez saperów Wojska Polskiego. Pozostawiono tylko niewielką część skrzydła zachodniego. Zwalisk nie uprzętnięto, a ocalała ruina stanowi ok. 10% dawnej kubatury obiektu⁵³. W okresie powojennym doszło również do nieodwracalnych zmian. Ulica ks. J. Dzierżonia odcięta północny

⁴⁹ M. Derus, *Dokumentacja...*, op. cit.

⁵⁰ Do ochrony wyznaczono „1. buka czerwonego, 2. lipę, 3. topolę drzącą (osikę), 4. klona górskiego”. Na pielęgnację przeznaczono 84 000 Mk. Najstarsze drzewa miały zostać oczyszczone z pasożytów, zabezpieczone przed szkodnikami, a ubytki wypełnione karboliną. Za: M. Derus, *Dokumentacja...*, op. cit.

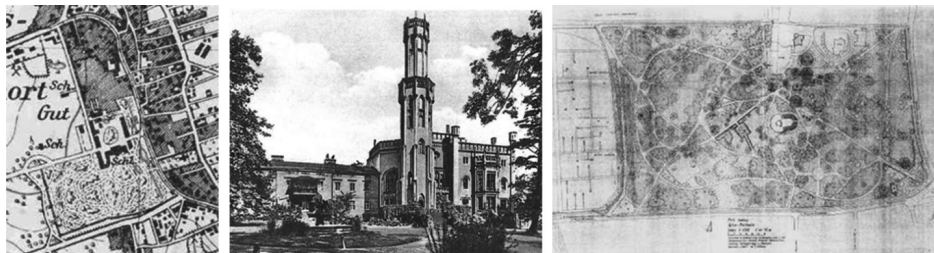
⁵¹ *Ibidem*. Po wojnie zastąpiono ją muszlą koncertową.

⁵² Ewidencja – *Park Ludowy w Bytomiu*, op. cit., s. 1.

⁵³ <http://www.gornoslaskie-dziedzictwo.com/index.php?action=zamki&id=4>.

fragment zespołu, który został przekształcony i częściowo zabudowany. Podział działek wskazuje też, że prawdopodobnie planowano przecięcie parku w środku ulicą (przedłużenie ul. Matki Ewy), do czego na szczęście nie doszło.

Inwentaryzacja zieleni z 1973 r. pokazała, że liczne samosiejki drzew spowodowały zatarcie kompozycji dawnego założenia. W latach 1980-1981 opracowano Ewidencję, w której odnotowano, że ruiny zamku pozostawały w dobrym stanie. Wokół pozostałości rezydencji znajdowały się ruiny zabudowań gospodarczych i wnioskowano o ich usunięcie. Błędnie podano, że po wojnie park przekształcono w park publiczny (il. 4c). Odnotowano, iż w okresie powojennym wybudowano muszlę koncertową (w 1981 r. z powodu złego stanu otoczona była ogrodzeniem z siatki), boisko, ogródek jordanowski oraz zasypano dwa stawy z powodu obniżenia się poziomu wód gruntowych. W 1981 r. obiekty na terenie parku były bardzo zaniedbane, częściowo zmieniono układ komunikacyjny, dużo drzew zasychało⁵⁴. Opierając się na opisie Tadeusza Szymanowskiego⁵⁵, podano, że ówczesna dendroflora liczyła 53 taksony drzew i krzewów. Duże grupy drzew tworzyły buk pospolity i dąb czerwony. Wśród drzewostanu wyróżniał się platan (od 1973 r. pomnik przyrody), oprócz niego były jeszcze dwa egzemplarze tego gatunku. Odnotowano również mitorzq̄b japoński męski o obwodzie pnia 206 cm, kilka buków odmiany zwistej, klon pospolity odmiany Reitenbacha, katalpę żółtokwiatową, jesion pensylwański, topolę kanadyjską odmiany późnej, dąb frędzelkowaty, sosnę wejmutkę i choinę kanadyjską. W runie parkowym zachowały się gatunki charakterystyczne dla lasów liściastych rzędu *Fagetalia silvatica*⁵⁶ oraz m.in. kokoryczka wielokwiatowa i wonna, konwalia majowa i tojeść rozłogowa⁵⁷.

- II. 4. Miechowice – Volkspark: a) rezydencja Thiele-Wincklerów, 1934; b) pałac z Jaskółczą Wieżą, ok. 1938; c) park w 1981 r. Ewidencja – *Park Ludowy w Bytomiu*, 1980-1981
- III. 4. Miechowice – People Park (Volkspark): a) Thiele-Winckler residence, 1934; b) the castle with Tower Swallow, about 1938; c) park in 1981

W 1993 r. w *Studium programowo-przestrzennym*⁵⁸ parku zwrócono uwagę na skrótowne ciągi piesze po przekątnych i zanikający na skutek zarastania runem układ komunikacyjny. Wśród obiektów znajdujących się w parku wymieniono: ruiny zamku

⁵⁴ Ewidencja – *Park Ludowy w Bytomiu*, op. cit., passim.

⁵⁵ T. Szymanowski, *Szkice dendrologiczne Górnego Śląska*, „Rocznik Sekcji Dendrologicznej Polskiego Towarzystwa Botanicznego” R. XI, Warszawa 1956.

⁵⁶ Ewidencja – *Park Ludowy w Bytomiu*, op. cit., passim.

⁵⁷ L. Kłos, E. Wieczorek, *Bytom i Wyżyna...*, op. cit., s. 51.

⁵⁸ *Studium programowo-przestrzenne zagospodarowania Parku Ludowego w Miechowicach*, Katowice Pracownia projektowa „Format”, wykonano na zlecenie Miejskiego Zarządu Gospodarki Komunalnej; autorzy: A. Dąbrowska, K. Witala, Katowice 1993, Archiwum WUOZ Katowice.

i gruz; betonowy krąg taneczny (w części pd.-zach., przy ul. Racjonalizatorów); wspomniano zlokalizowany w centrum amfiteatr – „ostatnio rozebrany, zniwelowany i zasypany żużlem”, w jego sąsiedztwie brodzik otoczony ciętymi żywopłotami; wymagający kapitalnego remontu szaleł miejski, zagłębiony w terenie (przy głównym wejściu, przy skrzyżowaniu ulic Frenzla i Racjonalizatorów). Spośród drzew wyróżniają-cych się wartością kompozycyjną i obwodem wymieniono: platan klonolistny, miłorząb japoński, grab pospolity oraz klony zwyczajne, dęby szypułkowe i bezszypułkowe, kasztanowce, głóg wielopienny, sosny: czarną i wejmutkę.

3. CHARAKTERYSTYKA ROŚLINNOŚCI

Inwentaryzacja oraz stratygrafia gatunkowa i wiekowa wykazały występowanie na terenie parku 41 gatunków drzew (24 rodzime i 17 obcego pochodzenia), bez różnicowania gatunków topoli (45 z topolami). Zinwentaryzowano prawie 220 drzew. Park wyróżnia się starym drzewostanem. Założono go w oparciu o las bukowy charakterystyczny dla tego regionu. Dużo jest też dębów szypułkowych, klonów pospolitych, jesionów wyniosłych i lip drobnolistnych, występują również egzemplarze graba pospolitego. Układ wewnątrz parkowych jest mocno zakłócony bardzo dużą ilością samosiewów, wśród których najbardziej ekspansywnym gatunkiem jest klon pospolity. Pozostałe licznie reprezentowane gatunki to: jesion wyniosły, dąb szypułkowy, robinia akacjowa, wiąz polny i szypułkowy oraz grab pospolity. Najcenniejszy w parku jest platan klonolistny (obwód 540 cm). Spośród innych drzew egzotycznych występują: robinia akacjowa, kasztanowiec biały, klon srebrzysty, glediczia trójcieniowa, miłorząb japoński, surmia bignoniowata, buki pospolite odmiany purpurowej i zwistej oraz sosna wejmutka. Pozostałe nierodzime gatunki to młode egzemplarze, posadzone lub wyrosłe w 2 połowie XX w. Są wśród nich: klon jesionolistny, dąb czerwony, jesion pensylwański, surmia bignoniowa, cyprysik, skrzydłoorzech kaukaski, czeremcha amerykańska, świerk kłujący, leszczyna turecka, topola kanadyjska i żywotnik zachodni.

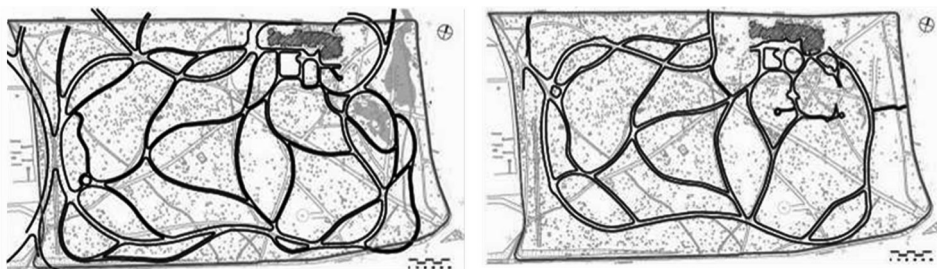
Najstarszych buków, które według tabeli profesora Longina Majdeckiego mają 120 i więcej lat, jest 187. Występują one przede wszystkim w południowej części parku. Te rosnące w części wschodniej i w centrum są w dobrej formie zdrowotnej, natomiast w zachodniej zaobserwowano ich zamieranie. Rosną w strefie silnego oddziaływania górniczego – poziom gruntu bardzo się tam obniżył, co spowodowało zapewne zwiększenie wilgotności gruntu, czego buki nie tolerują. Duża grupa buków w południowej części pozostaje w stanie niemal nienaruszonym. Dzięki znacznemu zacienieniu, charakterystycznemu dla buczyny, i prawie monokulturze siewki ekspansywnych gatunków nie mogły się pojawić. Inaczej w pozostałych częściach, gdzie z powodu wieloletniego zaniedbania i braku pielęgnacji liczne samosiewy znacznie zakłóciły kompozycję parku, a także przez zbytne zagęszczenie pogorszyły wzajemnie swoje warunki wzrostu. Wartościowymi samosiewami są głównie buki i graby. Najniższe piętro jest raczej ubogie, ale znajdują się tam potacie zawilca wiosennego pod buczyną, a także ziarnopłon wiosenny i bluszcz pospolity⁵⁹.

4. FAZY ROZWOJU KOMPOZYCJI PARKOWEJ

Podstawą interpretacji faz etapów przekształceń są, oprócz archiwaliów, topografia oraz analiza zachowanego drzewostanu (stratygrafia gatunkowa i wiekowa).

⁵⁹ Szczegółowa koncepcja rewaloryzacji Parku Ludowego..., op. cit.

Założenie przekształcano od 1854 r., wtedy przeżywało rozkwit, park zyskał nową, największą obszarowo postać i najlepiej rozpoznaną stylowo (il. 5).

- Il. 5. Miechowice: a) historyczny układ z Vilmorina, nałożony na współczesny plan parku; b) układ z początku XX w., nałożony na współczesny plan parku (oprac. R. Kędziński, 2010)
- Ill. 5. Miechowice: a) historical layout of Vilmorins superimposed on a modern parks' plan; b) layout from the beginning of XXth c. superimposed on a modern parks' plan (edited by R. Kędziński, 2010)

Tabela 1

Fazy rozwoju kompozycji parkowej, oprac. A. Zachariasz, 2010

Faza	Charakterystyka cech
Faza I – 1 poł. XIX w. – 1854	<ul style="list-style-type: none"> ■ Park krajobrazowy – park ozdobny istniał w Miechowicach od 1 połowy XIX w. Obiekt był niewielki (1,8 ha), założony zapewne już w stylu swobodnym krajobrazowym, angielskim, zgodnie z obowiązującą od ponad stu lat modą.
Faza II – 2 poł. XIX w. (1854) – 1938	<ul style="list-style-type: none"> ■ Park krajobrazowy kaligraficzny z układem rabat dywanowych przy rezydencji – zaprojektowano w tzw. wielkiej manierze, stylu obwodnicowym. Po przebudowie rozpoczętej w 1854 r. park zyskał nowy malowniczy, oparty głównie na wysokiej roślinności układ. Rośliny ramowały rozległe polany, które przenikały ścieżki miękkimi szerokimi łukami. W parku, poza pałacem, brak było obiektów architektonicznych. Zasadniczy element układu wodnego we wschodniej części parku tworzyły dwa stawy z wyspami. Pałac, zgodnie z ówczesną modą, podbudowały rabaty (partery) dywanowe i wstęgowe ramujące ścieżki (il. 5a).
Faza III – 1938-2010	<ul style="list-style-type: none"> ■ Park rezydencjonalny przekształcono w publiczny nazwany Parkiem Ludowym. Faza III a – 1938-1945. Założenie stworzone przez Stolla i Beckera zachowało się w zasadniczo niezmiennym kształcie do 1945 r. W tym czasie, w związku z nową funkcją, wprowadzono kilka nowych wejść do parku, diagonalne „przelotowe” ścieżki oraz drewniane altany i korty tenisowe (il. 5b). Faza III b – 1945-2010 – Park Ludowy – zniszczenie pałacu i powolny upadek parku. Park jest urządzony i dostosowany do potrzeb społecznych. W tym okresie zachodzą też nieodwracalne zmiany związane odcięciem przez ul. ks. J. Dzierżonia północnego fragmentu założenia, który został przekształcony i częściowo zabudowany. Wsadzenie zniszczonego pałacu w 1954 r. doprowadziło do postępującej destrukcji parku. Jest zaniedbany, porastają go liczne samosiewy, kompozycja została zatarta, ścieżki straciły przebieg, są porośnięte trawą, zaniedbane, jest wiele przedepiótów. Po stronie zachodniej w strefie silnego oddziaływania górniczego zamierają buki.

Park Thiele-Wicklerów, ukształtowany jako krajobrazowy, później przekształcono w typowy dla epoki obiekt w manierze tzw. wielkiego stylu, nieco pogardliwie nazywanego *Pretzel Garten*. Jego najbardziej reprezentatywny i reprezentacyjny okres prezentuje ilustracja z publikacji Vilmorina. Układ można też łączyć z typem *beautiful*, który charakteryzują gładkie, falujące powierzchnie, brak szorstkości, surowości,

przeźrenność, rozświetlone polany, miękko, płynnie prowadzone ścieżki. Umiejętnie wykorzystano tu konfigurację terenu, a dodatkowym atutem kompozycji parkowej stał się układ wodny i barwne rabaty, podkreślające architekturę pałacu. Park stanowi przykład XIX-wiecznego „dekoracyjnego ogrodnictwa” o inżynierskich, nakreślonych od cyrkuła układach, charakterystycznych dla np. André Alphanda czy Meyera, z szerokimi ścieżkami, o eleganckiej, wyrafinowanej kaligraficznej linii, z obszernymi łukami, o sekwencjach rozległych wewnątrz. Teren kształtowany był przez trawiaste polany i kotliny, drzewa i krzewy grupowane były przy przecięciach ścieżek, charakterystyczne były też barwne, często kolisty, dywanowe partery. Styl ten, przez J. Bogdanowskiego nazwany kaligraficznym⁶⁰, wyróżnił się w 2 połowie XIX i na początku XX w. Wpływ ówczesnych tendencji i publikacji ma tu bez wątpienia duże znaczenie. W XIX, eklektycznym, stuleciu nastąpiło prawdziwe odrodzenie parterów. Podobnie jak w architekturze, w ogrodach pierwszoplanowy stał się rodzaj eklektycznego gustu, noszącego czasem nawet cechy pastiszu. Projektanci zaczęli wykorzystywać ornamentykę historycznych ogrodów. Był to początek stylistycznej różnorodności oraz świadomego wykorzystywania kontrastu między ogrodami geometrycznymi i swobodnymi, co jest wyraźnie widoczne w Miechowicach.

Jak pisze Małgorzata Derus, według niektórych opracowań wzorce rozwiązań parkowych (il. 2a) zaczerpnięto z podręcznika Gustava Meyera *Lehrbuch der schönen Gartenkunst* (1860)⁶¹. Książka ta zawiera historię sztuki ogrodowej i zalecenia techniczne zakładania ogrodów, m.in. takie jak: prowadzenie ścieżek, kształtowanie terenu, sytuowanie zbiorników wodnych. Kłos i Wieczorek sugerują nawet, że to Meyer był autorem projektu parku. Meyer, autor ponad stu znaczących ogrodów, projektował w stylu złożonym, łącząc elementy formalne, głównie funkcjonalne i swobodne.

Pojawiły się wtedy kompozycje dywanowe (wykorzystywano m.in. żeniszek, begonie, werbenę, stroiczkę, bratki ogrodowe, pelargonie, heliotrop). Już nie tylko kwiaty, ale rozmaite odmiany o barwnych liściach stosowano do obsadzeń (np. irezyna i alternantera, które strzyżono, by wypełniały wzory, także płożące rośliny o ozdobnych liściach, a pospolitych kwiatach, np. odmiany rozchodnika, rojnika, gęsiówka i eszweria). Regularne kobierce kontrastowały z barwnymi plamami parterów subtropikalnych, obsadzanych m.in. kanna, bananowcami, palmami niskimi – odmianami daktylowca i draceny, koleusem, kolokazja i psianką. Najbardziej zdobiony kwiatami stawał się owalny gazon na podjeździe, np. wstęgami czy rabatami dywanowymi⁶². Do osiągnięcia specjalnych efektów w centrum kobierców sytuowano rośliny, które mogły pełnić funkcję akcentującą, np. agawy, niskie gatunki daktylowców, draceny, bananowce, ale czasem były to też np. róże sztamowe, georginie lub rośliny kuliaste. W skład kompozycji wchodziły kamienne lub żeliwne wazy, stojące zwykle na postumencie. Kobierce kwiatowe najczęściej umieszczano na gładkiej płaszczyźnie trawnika, czasami w celu lepszej ekspozycji w obniżeniu wgłębienia, lub nadawano im formę niewielkiego wyniesienia. Do ich spopularyzowania przyczynił się zwolennik stylu krajobrazowego książę Hermann Pükler-Muskau. Ryciny zamieszczone w jego dziele *Andeutungen über Landschaftsgärtnerei* (1834) pokazywały ozdobne kosze kwiatowe i bogaty parter kobiercowy. W projektach wczesnych parterów dywanowych dominowały wzory geometryczne. Później powstawały emblematy, monogramy, nazwy i symbole wojskowe. Pojawiły się nawet publikacje prezentujące

⁶⁰ J. Bogdanowski, *Polskie ogrody...*, op. cit., passim.

⁶¹ M. Derus, *Dokumentacja...*, op. cit.; G. Meyer, *Lehrbuch der schönen Gartenkunst*, op. cit.

⁶² A. Zachariasz, *Oranżerie, szklarnie...*, op. cit., s. 29-37.

wymyślne wzory⁶³. Firmy ogrodnicze oferowały możliwość pocztowego zamówienia szerokiego asortymentu gotowych zestawów roślin dla parterów i wzory dla nich wraz z instrukcją⁶⁴.

II. 6. Miechowice, Park Ludowy: a) porośnięte samosiewami ruiny pałacu; b) ruiny otoczone betonowym ogrodzeniem (foto A. Zachariasz)

III. 6. Miechowice, Park Ludowy (People's Park): a) overgrown by plants ruins of the old palace; b) ruins of the old palace surrounded by a concrete fence (photo by A. Zachariasz)

5. ANALIZA ISTNIEJĄCEJ KOMPOZYCJI

Założenie miechowickie uległo wtórnym nieodwracalnym przekształceniom. Pierwotny układ komunikacyjny jest w dużym stopniu zatarty i przekształcony. Zniknęły krzywoliniowe, kunsztownie przeprowadzone alejki spacerowe (tzw. *ambulatio*). Przebieg zachowała częściowo preclowata obwodnica okalająca park. Znaczna część obecnych traktów pieszych to układ wynikający z funkcji – są to połączenia i przedępty, umożliwiające jak najkrótsze przejście przez park (tzw. *sectio*). Park zdominowany jest przez drzewa, brak w nim piętra średniego i ozdobnych roślin runa, m.in. bylin, pnączy oraz rabat i parterów kwiatowych, które kiedyś stanowiły ważny element kompozycji. Widoczna jest postępująca sukcesja roślin oraz zamieranie wielu gatunków, prawdopodobnie na skutek zmiany poziomu wód gruntowych (podniesienie poziomu), wynikającej ze szkód górniczych. Bardzo źle przedstawia się sytuacja z ruinami pałacu. Jego fragmenty, dziś zaniedbane, stanowią bowiem zagrożenie. Brzydkie zniszczone betonowe ogrodzenie nie ogranicza dostępu do ruin. Gruzowisko pałacu porosły drzewa, obecnie już ponad 40-letnie (klon zwyczajny, wierzby, brzozy robinia, jesion). W parku brakuje elementów małej architektury, poza pozostałościami placu zabaw. Zachował się też zniszczony betonowy basen w centralnej części. Teren nie jest oświetlony.

W celu określenia zachowanych wartości historycznych, kompozycyjnych, funkcjonalnych i wyznaczenia prawidłowego kierunku działań konserwatorskich posłużono się metodą wewnątrz architektoniczno-krajobrazowych⁶⁵. Pozwala ona na porównanie wewnątrz o różnych cechach wartości przy jednoczesnym wskazaniu najbardziej

⁶³ Np. K. Götze, *Album für Teppichgärtnerei und Gruppenbepflanzung*, Erfurt, ok. 1890; z polskich: S. Jasiński, *Wzory i plany ogrodów*, Warszawa 1879; E. Jankowski, *Kwiaty naszych ogrodów*, wyd. 3, Warszawa 1895.

⁶⁴ A. Zachariasz, *Oranżerie, szklarnie...*, op. cit., s. 29-37.

⁶⁵ J. Bogdanowski, *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Wrocław 1976.

wartościowych elementów oraz tych, które mogą ulec przekształceniom. Przez lata zaniedbań, brak właściwej pielęgnacji i postępującą sukcesję naturalną park utracił krajobrazowy charakter. Pomimo leśnego charakteru istotną częścią kompozycji były rozświetlone słońcem polany. Obecnie kompozycja jest w znacznym stopniu zatarta, część wnetrz parkowych jest zarośnięta, z przypadkowym układem, ma charakter labiryntowy. Część drzew młodszych, rosnących w dużym zagęszczeniu, to w większości samosiewy. W części południowej, centralnej i zachodniej pierwotną kompozycję odczytać można w układzie starych drzew.

W analizie kompozycji uwzględniono wnętrza główne, wnętrza podporządkowane, powiązania widokowe, ważne w kompozycji elementy: naturalne (cenne drzewa) oraz kulturowe (ruiny pałacu). Określono też elementy destrukcyjne, którymi są wtórne ogrodzenia betonowe, przedepty i nieuporządkowane pozostałości pałacu. W wytycznych wskazano proponowane korekty nasadzeń – głównie wycinki we wnetrzach, gdzie dominują samosiewy, oraz zastąpienie⁶⁶, ale także zalecenia dla akcentów barwnych, np. rabat, zmiany przebiegu komunikacji i nawierzchni. Są też takie wnętrza, gdzie sugerowano wprowadzenie nowych funkcji, np. wskazano miejsce lokalizacji placu zabaw dla dzieci, toalet czy miejsc spokojnej biernej rekreacji.

6. WYTYCZNE KONSERWATORSKIE I ZAŁOŻENIA PROJEKTOWE

Bytom jest piątym co do wielkości miastem aglomeracji górnośląskiej. W dzielnicach Miechowice-Stolarzowice-Górniki zameldowanych jest ok. 31,5 tys. osób⁶⁷, co pokazuje, że potrzebne jest odpowiednie miejsce do spędzania wolnego czasu. Obecny stan Parku Ludowego nie daje jednak mieszkańcom pełnej możliwości wypoczynku. Wprost przeciwnie – występuje tu obniżenie poczucia bezpieczeństwa. Park jest miejscem silnie związanym z historią regionu, ważnym elementem dziedzictwa, miejscem o dużych wartościach kulturowych, stanowi o tożsamości miejsca. Przetrwiał mimo zmniejszenia obszaru i należy go bezwzględnie chronić i przeciwdziałać inwestycjom deprecjonującym. Rewaloryzacja zapewniająca odpowiedni standard urządzenia przyniesie wiele korzyści również ekonomicznych. Spowoduje wzrost atrakcyjności miejsca oraz poprawi jakość krajobrazu, co z kolei wpłynie korzystnie na wartość posesji wokół⁶⁸. Każde zabytkowe założenie parkowe podlega przekształceniom, które wynikają z potrzeb zmieniającej się funkcji obiektu i jego otoczenia. Jednak w Miechowicach dochodzą jeszcze inne czynniki. W okresie powojennym zniszczono zamek – pałac tak, że zostały ruiny. Obiekt nadal nie jest przebadany i zabezpieczony. Jest historycznym elementem potencjalnie interesującym mieszkańców i turystów, wymaga jednak badań konstrukcyjnych i konserwatorskich, określenia przyszłej funkcji oraz projektów: zabezpieczenia, adaptacji i wyeksponowania lub odtworzenia. Obserwuje się postępującą destrukcję zachowanej ruiny, konieczne są więc szybkie prace zabezpieczające. Ważne jest, by ruiny zostały włączone w projekt rewaloryzacji. W innym przypadku istnieje niebezpieczeństwo utracenia spójności historycznej kompozycji zespołu. W parku, np. w sąsiedztwie zaadaptowanych

⁶⁶ W tabeli przedstawiono: rodzaj wnętrza, jego nazwę lub funkcję historyczną, charakterystykę lub funkcję współczesną, waloryzację wnętrza ze względu na wartości przyrodnicze i kulturowe. Dla wnetrz podano zalecenia do projektu rewaloryzacji z uwzględnieniem ich historycznego charakteru.

⁶⁷ Lokalny program rewitalizacji miasta Bytomia na lata 2007-2020, op. cit., s. 6.

⁶⁸ A. Zachariasz, *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Kraków 2006, *passim*.

pozostałości pałacu, mogą odbywać się lokalne wydarzenia, m.in. spotkania czy kameralne koncerty.

Ochronie i eksponowaniu winien podlegać historyczny układ przestrzenny: układ zieleni, dróg, zachowane obiekty i związek obiektu z krajobrazem. Obecny park nie spełnia standardów odpowiednich dla tej rangi obiektu – jest zaniedbany, nieurządzony (nie ma żadnego wyposażenia, np. ławek, koszy, ścieżki są zarośnięte, brakuje rabat), a drzewa rosnące w dużym zagęszczeniu obniżają jego walory kompozycyjne. Główny problem rewaloryzacji obiektu to scalenie i uczyelnienie wnętrza oraz podkreślenie i odtworzenie historycznego układu kompozycyjnego pokazanego w książce Vilmorina (faza II), także rabat, wykorzystując podane tam rośliny. Kompozycja parku w Miechowicach oparta była w głównej mierze na układzie roślinnym. Charakterystyczne są roślinne ściany wnętrza oraz formy soliterowe. W zakresie zieleni niezbędne jest uporządkowanie i uczyelnienie kompozycji.

Wszelkie prowadzone na terenie obiektu prace powinny odbywać się pod nadzorem konserwatora. W przypadku podejmowania prac ziemnych należy rozważyć badania archeologiczne, które konieczne są dla pałacu. Odmiany roślin: drzew i krzewów i kwiatów, które mają być odnawiane, muszą być selekcjonowane. Należy zachować ciągłość gatunków.

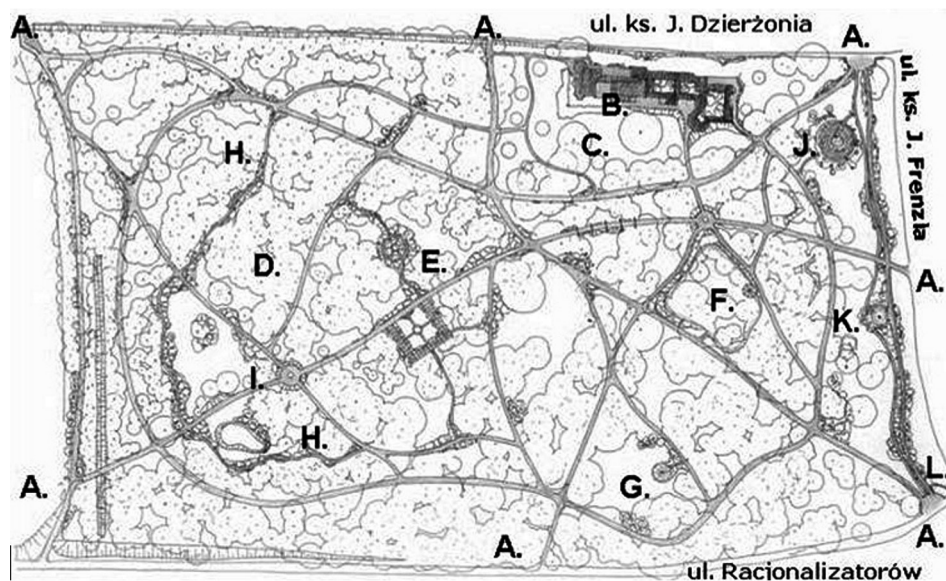
Ważna jest gospodarka zielenią. Wskutek braku systematycznej pielęgnacji ceny drzewostan parku został zubożony, a teren mocno porośnięty samosiewami ekspansywnych gatunków (m.in. klonu pospolitego). Do tego doszły błędne nasadzenia drzew i krzewów, dlatego też niezbędne są liczne wycinki, aby przywrócić parkowi jego dawną wartość. Zaproponowano usunięcie drzew martwych, zamierających, samosiewów i gatunków ahistorycznych. W niektórych miejscach usunięto grupy drzew ze względu na ich zagęszczenie, zły stan zdrowotny, a także względy kompozycyjne: konieczność odstonięcia ważnych osi widokowych, polan i drzew historycznych, wyeksponowanie ruin pałacu. Stare i zwyrodniałe krzewy wymagają usunięcia, podobnie jak drzewa stanowiące podrost. W przyszłości zaleca się prowadzić te prace na bieżąco, przeznaczając na sukcesję najwartościowsze gatunki, m.in. buk pospolity, grab pospolity, dąb szypułkowy, klon jawor, a także niektóre lipy drobnolistne, jesiony i klony pospolite. Planuje się usunąć łącznie 822 z 2200 sztuk drzew, nie licząc podrostu. Nie przewiduje się w parku licznych nowych nasadzeń, a raczej pojedyncze solitery, ewentualnie niewielkie grupy drzew i krzewów na obrzeżach parku i wewnątrz krajobrazowych oraz byliny i rośliny rabatowe.

7. PROJEKT REWALORYZACJI PARKU LUDOWEGO W BYTOMIU-MIECHOWICACH

Przyjęty program rewaloryzacji parku uwzględnia zabytkowy charakter obiektu, jego historyczne przekształcenia, powiązania kompozycyjne i współczesne uwarunkowania, m.in. lokalne przepisy i uchwały (mpzp i programy rewitalizacji) (il. 7-8). Za fazę najbardziej reprezentatywną i reprezentacyjną uznano okres, kiedy założenie należało do Thiele-Wincklerów (faza II). Przeżywało ono wtedy okres intensywnego rozwoju, posiadało wyrazisty układ o czytelnej, harmonijnej kompozycji parku krajobrazowego w układzie kaligraficznym z elementami formalnymi. Szczegółowy program uwzględnia również znajdujące się na terenie parku ruiny oficyny i porośnięte drzewami lapidarium, które zawiera rumowisko fragmentów pałacu, w tym również rzeźbiarskich detali architektonicznych. Park Ludowy powinien oferować mieszkańcom w każdym wieku miejsce do rekreacji, przechadzek i odpoczynku oraz

w ograniczonym zakresie, wynikającym z zabytkowego charakteru, przestrzeń o charakterze dydaktycznym i kulturowym, m.in. place zabaw, ścieżki dydaktyczne czy altany dla muzyki.

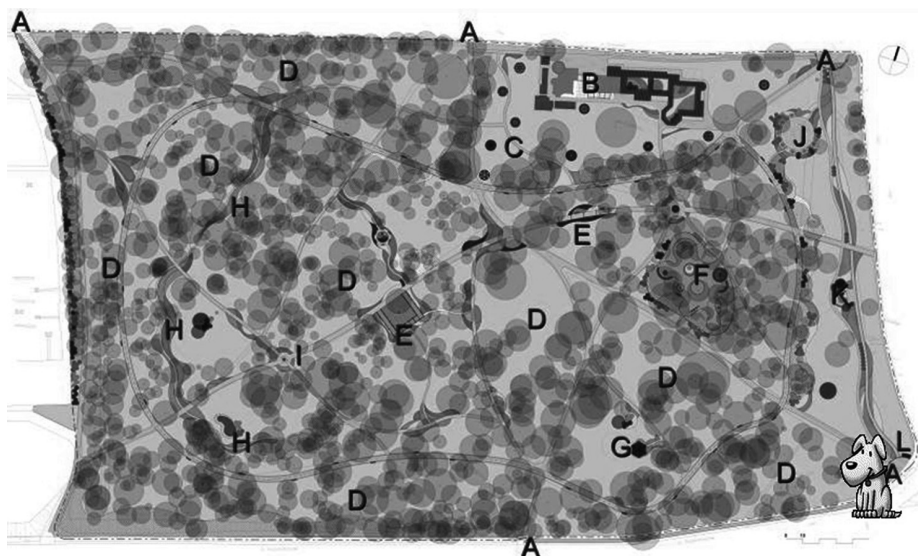
Główny cel rewaloryzacji Parku Ludowego w Miechowicach to nadanie obiektowi właściwej rangi przez zastosowanie odpowiedniego programu funkcjonalnego i zabiegów kompozycyjnych, takich jak podkreślenie i scalenie historycznego układu, wydobycie i uczytlnienie wnętr parkowych, nadanie im indywidualnego charakteru oraz wykorzystanie ruin pałacu (skrzydła zachodniego) i rumowiska (skrzydła wschodniego) jako ważnego elementu tworzącego program obiektu. Jednym z podstawowych działań, dzięki któremu cel ten ma zostać osiągnięty, jest korekta nasadzeń, a zwłaszcza usunięcie drzew o złym stanie sanitarno-zdrowotnym i samosiewów, obniżających także wartość zdrowotną i kompozycyjną egzemplarzy rosnących w pobliżu. Drugi ważny zabieg to wprowadzenie piętra pośredniego w postaci malowniczych grup krzewów i roślin okrywowych. Trzeci rodzaj przewidzianych prac to rekonstrukcja kwietników dywanowych i projekty rabat oraz wprowadzenie roślinnych ogrodów tematycznych, połączonych swobodnie, „tagodnie” i „miętko”, poprowadzonymi ścieżkami.

- II. 7. Projekt rewaloryzacji Parku Ludowego w Bytomiu. Autorzy: A. Zachariasz, D. Moskal, R. Kędziński, 2010; rys. A. Zachariasz, 2010. Oznaczenia: A. wejścia do parku; B. dawna rezydencja; C. ogród z rabatami dywanowymi przy pałacu; D. park; E. pergola z ogrodem i fontanną oraz poprzedzające ją bramy; F. plac zabaw z altaną; G. altana muzyczna; H. ścieżka dydaktyczna przyrodnicza z ogrodami tematycznymi i oczkiem wodnym; I. placzyk z pomnikiem upamiętniającym Thiele-Wincklerów (np. niewielki obelisk); J. labirynt i stoliki do gry w szachy; K. miejsce odpoczynku dla rowerzystów; L. toaleta publiczna
- III. 7. Revalorisation project of Park Ludowy (People's Park) in Bytom-Miechowice. The authors: A. Zachariasz, D. Moskal, R. Kędziński, 2010; edited by A. Zachariasz, 2010. Marks: A. Entrance to the park; B. Former residence; C. Garden with carpet beds at the palace; D. Park; E. Pergola with garden and fountain, and the gates leading to it; F. Playground with gazebo; G. Gazebo for music; H. The educational nature trail of theme gardens and a pond; I. Small square with a monument commemorating of Thiele-Winckler family (eg. small obelisk); J. Maze and tables for chess; K. Resting place for cyclist; L. Public toilet

W projekcie rewaloryzacji odtworzono układ wzorowany na historycznym, uwzględniając zachowaną roślinność i pozostałości obiektów. Ogród w nawiązaniu do funkcji wcześniejszej ma charakter spacerowy i kontemplacyjny. Zachowano leśny charakter założenia. Wprowadzono wiele nowych funkcji i związanych z nimi małą architekturę, tak by obiekt mógł lepiej spełniać funkcje parku publicznego. Zabiegi te jednak nie naruszają jego zabytkowego charakteru i nie stanowią zagrożenia dla cennych zespołów przyrodniczych, takich jak wspaniałe grupy buków. Uzupełniono program o ogrody tematyczne, tereny spokojnej rekreacji, pergolę z fontanną, plac zabaw dla dzieci, labirynt i inne opisane dalej elementy. Nie zakłada się ogradzania parku. Można wprowadzić też monitoring.

Proponuje się podział funkcjonalny i elementy wyposażenia wynikające z uwarunkowań historycznych i współczesnych potrzeb parku publicznego z zachowanymi elementami rezydencji. Przywrócono układ kaligraficzny, pojawiają się jednak fragmenty, gdzie zastosowano elementy geometryczne, nawiązując do charakterystycznych dla epoki tzw. *formal garden*. Są to rabaty, ogród w centrum pergoli i labirynt żywopłotowy. Dążono do przywrócenia rangi poszczególnym wnętrzom i wykorzystania ich zgodnie z wymaganiami przyszłych użytkowników. Zaproponowano stworzenie bardziej reprezentacyjnych stref wejściowych, gdyż obecna mnogość wejść deprecjonuje park, przyczynia się do jego „przelotowego” charakteru i nie sprzyja odpoczynkowi. Współczesne wejścia do parku to efekt historycznych przekształceń oraz zmian wynikających z funkcji i sankcjonowania kolejnych przedsięwzięć. W projekcie pozostawiono 6 (ewentualnie 7) wejść do parku (por. il. 8). Najbardziej reprezentacyjne usytuowane są od wschodu w narożnikach. Te dwa wejścia proponuje się poprzedzić półkolistymi brukowanymi placami, np. z pergolą lub słupami, gdzie można umieścić regulamin parku i ogłoszenia o imprezach w parku.

- Il. 8. Projekt rewaloryzacji Parku Ludowego w Bytomiu. Autorzy: A. Zachariasz, D. Moskal, R. Kędzierski, 2010; rys. R. Kędzierski, 2010
- Ill. 8. Revalorisation project of Park Ludowy (People's Park) in Bytom-Miechowice. The authors: A. Zachariasz, D. Moskal, R. Kędzierski, 2010; edited by R. Kędzierski, 2010

Pałac – zamek to obiekt kluczowy dla zagospodarowania parku. Istnieje kilka możliwości jego zagospodarowania. Jedną z nich jest remont zachowanej ruiny zachodniego skrzydła pałacu i poszerzenie go o współczesny obiekt, stanowiący np. fantom fragmentu pałacu (np. neogotycka oranżeria). Można tam zlokalizować funkcje kulturalne – sale wystawowe, galerię, np. poświęconą historii miejsca i parku, czy centrum ogrodnicze. Obserwuje się postępującą destrukcję zachowanej ruiny, konieczne są więc szybkie prace zabezpieczające. Ważne jest, by obiekty stanowiące pozostałości pałacu zostały w rewaloryzacji obiektu włączone w projekt założenia. W innym przypadku bowiem istnieje niebezpieczeństwo utracenia spójności historycznej kompozycji. W miejscu wschodniego skrzydła pałacu zaprojektowano platformę ukazującą dawny obrys skrzydła. Poniżej platformy zaproponowano zachowanie elementów lapidaryjnych oraz urządzenie tam swoistego ogrodu skalnego. W zależności od stanu technicznego obiektu być może możliwa jest ekspozycja piwnic pałacu.

Proponuje się w centralnej części parku wprowadzanie pergoli o konstrukcji drewnianej, np. z kamienną podmurówką lub z kamiennymi słupami, z ogrodami i fontanną (E). Na głównej alejce prowadzącej od wschodu do pergoli zaprojektowano cztery bramy, takie jak podpory w pergoli z pnączami. Pergola wydziela kwadrat, który proponuje się urządzić jako ogród czterokwaterowy z rabatami bylinowymi w kolorach tęczy wzdłuż ramion pergoli, z fontanną z rzeźbą chłopca z łabędziem autorstwa Kalidego. Z pergoli ścieżka wyprowadza w kierunku północnym do kolistej rabaty bylinowej, np. biało-błękitnej.

Zakłada się zmianę wizerunku nieatrakcyjnego obecnie placu zabaw dla dzieci (F). Wśród wyposażenia zaproponowano m.in. piaskownicę, zjeżdżalnię, huśtawki, karuzele, urządzenia *outdoor fitness* dla starszych dzieci, stoły pingpongowe i niewielką altanę. Proponuje się urządzenia zabawowe w stonowanych kolorach, a nawierzchnię w tej części powinno się wykonać jako bezpieczną. Od strony ul. Racjonalizatorów zaproponowano dużą stylową altanę (G). W południowo-zachodniej części parku wprowadzono ścieżkę dydaktyczno-przyrodniczą z roślinnymi ogrodami tematycznymi (np. roślin cieniulubnych, paprociowym, sensorycznym – wabiącym motyle i ptaki) i oczkiem wodnym (H). Na głównej ścieżce, którą przecina ścieżka przyrodnicza, zaprojektowano kolejny element – obsadzony kwitnącymi krzewami kolisty placyk z pomnikami upamiętniających Thiele-Wincklerów (np. niewielki obelisk) lub zegar słoneczny (I). Od strony wschodniej wprowadzono kolisty labirynt żywopłotowy (J), który okalają wydzielone żywopłotem nieformowanym gabinety ze stolikami do gry w szachy. Miejsce odpoczynku dla rowerzystów (K) z ławkami i stojakami dla rowerów zaproponowano przy ścieżce rowerowej. Placyk obsadzono krzewami. Toaleta publiczna (L) usytuowana w pd.-wsch. narożniku, przy ul. Racjonalizatorów, w miejscu, gdzie niegdyś istniała. Może ona stanowić element wejścia do parku, element bramy. Toaleta powinna znaleźć się też w adaptowanym obiekcie pałacu.

8. UKŁAD KOMUNIKACYJNY

Obecny układ komunikacyjny to efekt licznych przekształceń i sankcjonowania przedepiów. Proponuje się lepsze funkcjonalnie związanie wszystkich części parku przez częściową rekonstrukcję historycznego kaligraficznego układu. Zrekonstruowano go z uwzględnieniem istniejącego układu drzew zabytkowych. Ścieżki, zgodnie z historycznymi źródłami, poprowadzono obszernymi łukami, tak by oprowadzały po kolejnych rozległych wnętrzach, w których atrakcją są także malownicze „wyraziste”

drzewa, klomby z krzewów i rabaty kwiatowe. Na nawierzchni alejek proponuje się materiały naturalne, w stonowanej kolorystyce, stosowane w zabytkowych parkach. W strefach wejściowych i przy ruinach pałacu zaprojektowano nawierzchnię z kamienia naturalnego (np. porfir w kolorach w tonacji brązowej). W parku proponuje się nawierzchnię żwirową z opaską z czerwonego porfiru. Parkingi przewidziane dla odwiedzających zlokalizowane są wzdłuż ul. Dzierżonia i na działce po przeciwnej stronie ul. Dzierżonia, naprzeciw pn.-wsch. narożnika parku. Przewiduje się też kamienne schody terenowe i rampę, stanowiące wejście z pn.-zach. narożnika.

Zakłada się, że park znajdzie się na szlaku ścieżek rowerowych. Zgodnie z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego (2010) proponuje się przebieg ścieżki rowerowej po obrzeżu parku – wzdłuż chodnika ul. Racjonalizatorów, wzdłuż ul. ks. J. Frenzla oraz dalej poza parkiem, wzdłuż północnej krawędzi ul. Dzierżonia. We wschodniej części parku zaprojektowano miejsce odpoczynku dla rowerzystów, z ławkami i stojakami na rowery.

9. ELEMENTY MAŁEJ ARCHITEKTURY

Na terenie parku wprowadzono wiele elementów małej architektury. Zaproponowano dwie stylowe historyzujące altany: muzyczną (dużą drewnianą lub żeliwną, na wysokiej podmurówce – G)⁶⁹ i niewielką drewnianą przy placu zabaw. Ponadto proponuje się: pergolę i bramy z pnączami; fontannę, w 4-kwaterowym ogrodzie wewnątrz ramion pergoli, jako nawiązującą formą do tej, która znajdowała się kiedyś w parku (dwumisowa z rzeźbą); zegar słoneczny lub rzeźbę – obelisk (piaskowiec); wyposażenie placu zabaw dla dzieci; niewielkie oczko wodne przy przyrodniczej ścieżce dydaktycznej. Pozostałe elementy małej architektury to: ławki – kilka rodzajów w zależności od usytuowania; kosze na śmieci; lampy słupowe; poidelka. Wprowadzono też reflektory iluminujące obiekty – wbudowane w bruk, umieszczone w trawnikach, kierunkowe, oświetlające punktowo obiekt. Proponuje się iluminację ruin i wybranych drzew soliterowych; ogrodzenia niskie – m.in. taśma metalowa na słupkach, ramująca rabaty kwiatowe w narożnikach alejek parkowych oraz niskie wokół placu zabaw dla dzieci; stojaki na rowery; stoliki do gry w szachy – przy labiryncie we wschodniej części parku.

10. OGÓLNA KONCEPCJA ZIELENI PROJEKTOWANEJ

W projekcie uwzględniono zaproponowane wycinki, które korzystnie wpłyną na kształtowanie wnętrza parkowych. Przeprowadzono korektę ścian wnętrza, wydobyto grupy nieczytelne, rosnące w zbyt dużym zagęszczeniu, wprowadzono akcenty – rośliny barwne i zimozielone, zastosowano rośliny kobiercowe, ogrody tematyczne, rabaty dywanowe i bylinowe. W miejscach zacienionych wprowadzono cienioznośne byliny. Zgodnie z charakterem siedliska przyrodniczego proponuje się m.in.: z krzewów i krzewinek: bluszcz pospolity, powojnik syberyjski, dereń kanadyjski, barwinek pospolity, cis pospolity, dereń jadalny i kalinę koralową; a z bylin: parzydło leśne, zawilec gajowy, kokoryczkę wielkokwiatową, jęczyczkę Przewalskiego, paproć pospolitą, bodziszek wspaniały, czosnek niedźwiedzi, a także konwalię, niezapominajki, jasnotę,

⁶⁹ Jest to tradycyjny element parków publicznych. Mogłyby tam odbywać się koncerty orkiestr górniczych.

dąbrowkę, kopytnik, odmiany funkii, bergenie czy tawułki. Bluszcz zastosowano też jako roślinę okrywową, przede wszystkim w miejscach cienistych, oraz jako roślinę wspinającą się na pnie drzew. Proponowane w projekcie byliny stanowią ozdobę nie tylko w okresie kwitnienia, ale przez cały okres wegetacyjny, a nawet przez cały rok w przypadku roślin zimozielonych – dzięki różnorodnej kolorystyce i fakturze liści.

Jedną z przyczyn braku krzewów na tym terenie jest duże zacienienie. W projekcie przewidziano wprowadzenie ich w miejsca lepiej nasłonecznione, odstąpione po wycinkach, dzięki czemu plamy kolorowych krzewów będą się wyróżniać i akcentować miejsca ważne. Proponowane gatunki to m.in.: rododendrony, derenie, kaliny, jaśminowiec, lilaki, krzewuska, leszczyna purpurowa oraz cisy. W zachodniej części zaprojektowano ścieżkę, wzdłuż której pojawią się rabaty bylinowe i ogród zapachowy, ogród wabiący motyle oraz ogród przyciągający ptaki. W projekcie wykorzystano również historyczne projekty rabat prezentowane w książce Vilmorina. Odtworzono je przy dawnej rezydencji. Częściowo wykorzystano proponowane tam rośliny. Zrezygnowano z poprzedniego rozplanowania rabat, gdyż zupełnie zmienił się układ terenu wokół pałacu (odcięcie części parku ul. Dzierżonia i wysokie drzewa od strony parku, m.in. platan – pomnik przyrody). Proponuje się odtworzenie rabat dywanowych na trawnikach w układzie mniej formalnym. Zalecany jest skład gatunkowy roślin w obsadach wiosennej i letniej według Vilmorina. Może on zostać zmodyfikowany. Na przykład proponuje się rysunek części z nich wykonać z bukszpanu, co spowoduje, że rabata będzie miała widoczny rysunek żywopłotu w mniej atrakcyjnych porach roku.

11. PODSUMOWANIE

Park Ludowy w Bytomiu przechodził różne koleje losu. Wspaniały ogród rezydencjonalny z urządzonym, zadbanym miejscem spacerów i rozrywek zamienił się w zaniedbany, zacieniony teren, którego nikt nie odwiedza. Zaproponowany projekt rewitalizacji, poprzedzony kompleksowymi studiami, zakłada bogaty program użytkowy i różnorodne urządzenie terenu. Sukces tego przedsięwzięcia będzie związany ze znacznymi kosztami, dlatego istotne będą zewnętrzne źródła finansowania (np. fundusze strukturalne Unii Europejskiej czy prywatni partnerzy finansowi). Ważne, by nie zatracić spójności całego założenia, jednorodności stylistycznej i historycznego układu przestrzennego. Pozostaje mieć nadzieję, że planowany proces rewitalizacji parku i rewitalizacji całego kwartału przywróci mu nowe życie.

LITERATURA

- BOGDANOWSKI J., *Polskie ogrody ozdobne*, Warszawa 2000.
- CHOJECKA E., GORZELIK J., KOZINA I., SZCZYPKA-GWIAZDA B., *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, red. nauk. E. Chojecka, Katowice 2009.
- CIOŁEK G., *Ogrody polskie*, red. i uzup. J. Bogdanowski, Warszawa 1978.
- Dokumentacja historyczno-archiwalna dotycząca znajdujących się na terenie Bytomia zabytkowych parków „Fazaniec” w Szombierkach i Parku Ludowego w Miechowicach*, autor: M. Derus, wykonano na zlecenie Miejskiego Zarządu Dróg i Mostów w Bytomiu 2010, Archiwum MZDiM w Bytomiu.
- DRABINA J., CZERWIŃSKI., NADOLSKI P., *Bytom na starych planach i pocztówkach*, Bytom 1995.
- DUNCKER A., *Die ländlichen Wohnsitze. Schlösser und Residenzen der Ritterschaftlichen Grundbesitzer in der Preußischen Monarchie...*, Berlin 1857-1884.

- Dzielnice Bytomia na starych fotografiach, pocztówkach i planach*, (red.) J. Drabina, Bytom 1998.
- Ewidencja – Park Ludowy w Bytomiu w ramach Katalogu parków woj. katowickiego*, autorzy: E. Krawczyk, B. Witkowska, J. Witkowski, Okręgowy Ośrodek Rzecznictwa i Doradztwa Rolniczego w Katowicach, 1980-1981, Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków (WUOZ) Katowice.
- KŁOS L., WIECZOREK E., *Bytom i Wyżyna Miechowicka. Przyroda i zabytki*, Bytom 2002.
- KOZINA I., *Pałace i rezydencje*, [w:] E. CHOJECKA, J. GORZELIK, I. KOZINA, B. SZCZYPKA-GWIAZDA, *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, Katowice 2009, 211-226.
- KOZINA I., *Pałace i zamki na pruskim Górnym Śląsku w latach 1850-1914*, Katowice 2001.
- KOZINA I., *Sposoby ekspozycji zabytkowej architektury w przestrzeni krajobrazowej Górnego Śląska*, [w:] *Formy ekspozycji krajobrazu kulturowego województwa śląskiego*, Biuletyn 31, Gospodarka przestrzenna, Fundacja Przestrzeni Górnego Śląska, Katowice 2000, 13-31.
- KOZINA I., *Układy przestrzenne rezydencji neogotyckich na Górnym Śląsku w drugiej połowie XIX w.*, [w:] *Sztuka Górnego Śląska na przecięciu dróg europejskich i regionalnych*, red. nauk. E. Chojacka, Katowice 1999, 101-114.
- KUZIO-PODRUCKI A., *Tiele-Wincklerowie. Aristokracja węgla i stali*, Bytom 2006.
- MEYER G., *Lehrbuch der schönen Gartenkunst*, wyd. 1, Berlin 1860; wyd. 2, Berlin 1873.
- Szczegółowa koncepcja rewaloryzacji Parku Ludowego w Bytomiu wraz z koncepcją przebudowy zieleni*, autorzy: A. Zachariasz, D. Moskal, R. Kędziński, wykonano na zlecenie Gminy Bytom, Miejskiego Zarządu Dróg i Mostów w Bytomiu, 2010, Archiwum MZDiM w Bytomiu.
- Vilmorin's illustrierte Blumengärtnerlei: Mit 1416 in den Text gedruckten Holzschnitten*, Berlin 1879, tłum. z języka francuskiego Theodor Rümpler.
- Zabytki Bytomia*, (red.) J. Drabina, „Magazyn Bytomski” t. VII, Bytom 1988.
- Zabytki sztuki w Polsce – Śląsk*, Warszawa 2006.
- ZACHARIASZ A., *Oranżerie, szklarnie i XIX-wieczne szaleństwa mody ogrodowej*, „Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie” z. 80, Kraków 2001, 29-37.
- ZACHARIASZ A., *Zabytkowe parki i ogrody publiczne we współczesnym krajobrazie – problemy rewaloryzacji*, (red.) J. Rylke, „Przyroda i Miasto” t. X, cz. I, Warszawa 2007, 328-354.